

УДК 811.111'06'42'38

ЖАНРИ ПЕРВИННОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Яхонтова Т. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті виявлено та окреслено тенденції розвитку трьох провідних жанрів англомовної наукової первинної комунікації – статті, монографії та дисертації – у сучасному жанровому ландшафті.

Ключові слова: жанр, жанровий ландшафт, загально-лінгвогенологічний аналіз, первинна наукова комунікація, англомовна наукова комунікація, наукова стаття, монографія, дисертація, футур-жанр.

В статье выявлены и очерчены тенденции развития трех ведущих жанров англоязычной научной первичной коммуникации – статьи, монографии и диссертации – в современном жанровом ландшафте.

Ключевые слова: жанр, жанровый ландшафт, общий лингвогенологический анализ, первичная научная коммуникация, англоязычная научная коммуникация, научная статья, монография, диссертация, футур-жанр.

The article reveals and outlines the developmental tendencies of three leading genres of English primary research communication – the research article, the monograph and the dissertation – in the present-day genre landscape.

Key words: genre, genre landscape, general linguo-genological analysis, primary research communication, English research communication, research article, monograph, dissertation, genre of the future.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У сучасній лінгвістиці та близьких до неї гуманітарних галузях прийнято поділяти наукову комунікацію на первинну, спрямовану на подавання оригінального наукового знання, та вторинну, що базується на обробці первинних наукових текстів. Первинна комунікація у науці охоплює континуум форматів спілкування, що варіює від перших неформальних бесід і обміном думками з колегами до офіційних публікацій. Іншими словами, її утворюють різноканалні (усні, електронні, письмові) жанри, що забезпечують перший доступ до наукового знання [5]. У первинній науковій комунікації надзвичайно важливим вважають її формальний аспект, особливе значення якого в історичній перспективі було зумовлено загальним розвитком письменності, появою друкування та інституалізацією науки. До первинно-формальних наукових жанрів передусім традиційно відносять формальні публікації, а також легітимізовані науковою спільнотою формати подання первинного знання, яке оприлюднюють за допомогою спеціально розроблених офіційно-комунікативних процедур (тобто дисертації і різні види офіційних наукових звітів). Отже, найхарактернішими, ратифікованими в усіх дисциплінарних та національно-культурних наукових спільнотах є жанри наукової статті, монографії та дисертації, які прийнято визначати як первинні формати оприлюднення й розповсюдження наукових здобутків.

Окремі мовностилістичні риси цих жанрів на матеріалі різних мов вже неодноразово ставали предметами мовознавчих досліджень [див., наприклад, 1-4; 6-7; 10; 14]. Разом з тим

швидкість еволюційних та жанромодифікаційних процесів у сучасній науці, спричинених впливом електронних технологій, вимагає постійної уваги з боку лінгвістів. Це передусім стосується англійської наукової комунікації, яка стала транснаціональним феноменом у сучасному глобалізованому світі, "постачальником" жанрово-дискурсивних інновацій в інші наукові дискурси. З огляду на цю роль англійського наукового спілкування актуальним видається виявлення і концептуалізація найсучасніших тенденцій в існуванні наукових статей, монографій та дисертацій, що реалізуються англійською мовою – цією лінгва франка інформаційного суспільства. У статті пропонується окреслити та схарактеризувати зазначені тенденції на основі загально-лінгвогенетичного аналізу, який передбачає узагальнену лінгвокомунікативну характеристику обраних жанрів у сучасному жанровому ландшафті англійської наукової комунікації на основі результатів наявних досліджень та емпіричних спостережень дослідника. *Жанровий ландшафт* – це комплексна картина функціонування наукових жанрів у певних локально-темпоральних координатах, яка дозволяє оцінити вплив соціального довкілля на різнопланові характеристики жанрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінантним жанром первинної англійської наукової комунікації є журнальна *стаття* (*research article, journal article*), чому, очевидно, посприяла сукупність різних чинників – невеликий текстовий обсяг, чіткий структурно-смысловий формат і мовні конвенції, що викристалізувалися у процесі еволюції жанру, а також адаптивність до різних соціотехнологічних обставин спілкування, зокрема до електронного каналу. Значення статті як нуклеарної комунікаційної одиниці сучасної англійської науки яскраво підсумував британський дослідник С. Монтгомері, який назвав її *that master narrative of our time* (провідною оповідною формою нашого часу) [11].

Наукова англійська стаття реалізується крізь численні субжанри, що охоплюють теоретичні, оглядові, полемічні статті, статті-повідомлення, а також звіти про конкретне дослідження, які є найповнішим втіленням засадничих принципів англо-саксонської науки – емпіризму та індуктивізму. Комунікативними цілями статті-звіту є 1) презентація нових наукових результатів, отриманих під час дослідження, у відповідності з його загальною логікою й процедурами; 2) їх ратифікована науковим соціумом фіксація, закріплення відповідного наукового пріоритету та авторського права; 3) аргументоване переконання читачів – членів відповідної наукової спільноти – у валідності та цінності цього доробку; просування наукових результатів, їх популяризація та поширення. Текстові імплементації цього жанру зберігають свої домінантні ознаки, до яких традиційно відносять: чітку риторичну структуру (відомий формат "вступ-методи-результати-обговорення-висновки"), важливими елементами якої є експліцитне проголошення наукової мети та зазначення прогалін у попередніх дослідженнях; зовнішнє структурування у вигляді секцій (часто з підсекціями), споряджених відповідними заголовками; широке використання метатексту, а також сполучників і прислівників (конекторів), що встановлюють логічні зв'язки між думками.

Сучасна стаття є *макрожанром*, що включає у себе декілька мікрожанрів (наприклад, анотацію, подяку), які сприяють ефективній реалізації її комунікативних завдань. Наукова стаття реалізується крізь письмовий та електронний канали комунікації, а її фізичними субстратами є паперовий друкований та електронний тексти. Останній часто є повним аналогом паперового тексту, але з деякими додатковими можливостями, наприклад, електронним переходом від посилання у тексті до його опису у списку літератури. Проте сучасний технологічний прогрес здійснює дедалі більший вплив на варіанти наукової статті, що публікуються в електронному форматі. Наприклад, відоме видавництво англійської наукової літератури *Elsevier* запропонувало 2012 року новий проект "Стаття майбутнього" (*Article of the future*). Цей *футур-жанр* (футуристичний жанровий проект) суттєво модифікує жанрово-комунікативні характеристики наукової статті і відкриває нові інформаційно-рецептивні можливості для користувачів цього жанру.

"Стаття майбутнього" є технологічно розширеним варіантом електронного публікування статей, що дозволяє унаочнено-інтерактивно показати три жанрорелевантних аспекти статті – зміст, структуру та науковий контекст. Відповідно, електронний формат статті має три взаємопов'язаних частини:

- текст статті (у форматі *HTML*) з гіпертекстовими посиланнями на цитовану літературу (що дозволяють відразу побачити повний бібліографічний опис цитованого джерела та деякі його інші характеристики, наприклад, анотацію або індекс цитування);
- панель (сайдбар) зліва, яка уможлиблює швидку навігацію по тексту статті;
- панель (сайдбар) справа, яка надає додаткову інформацію (наприклад, відомості про автора, окремі описи експериментів, формулювання теорем, дефініції, посилання на пов'язані праці тощо) та можливості інтерактивної взаємодії з текстом, наприклад, спеціальну програму, яка дозволяє аналізувати та перевіряти графіки у тексті статті або працювати з географічними картами, інкорпорованими у текст.

Остання частина "статті майбутнього" є найбільш "революційною", адже вона дозволяє контекстуалізувати статтю, побачити її як елемент і ланку наукового процесу у певній галузі. Більше того, можливості експліцитної інтеракції з текстом змінюють позиції його реципієнтів, які стають реальними (а не ілюзорними, як у традиційних паперових статтях) учасниками "чужого" наукового дослідження. Тим самим відбувається емоційно-психологічне зближення адресантів і адресатів тексту, а сама стаття, у сукупності її можливостей і характеристик, постає як *спільний комунікативний простір* для інформаційно-пошукових, когнітивно-верифікаційних, науково-дослідницьких і власне комунікативних процесів.

Жанр *монографії* (*monograph*) передбачає достатньо довге накопичення і осмислення наукового матеріалу. Згідно із традиційними пресупозиціями, що існують у сфері науки, від монографій чекають особливої тематично-дисциплінарної актуальності та значного внеску у розвиток однієї або декількох наукових галузей. Це зумовлює наявність у неї достатньо широкого спектру комунікативних цілей, який охоплює не лише традиційну для первинно-формальних жанрів націленість на презентацію наукових результатів, їх легітимну фіксацію та переконування наукових спільнот у їх валідності, а і *узагальнення та консолідацію* наукового знання. Монографіям історично притаманні певні жанрові елементи, або мікрожанри, які традиційно входять у їх жанрово-текстовий простір – присвяти, епіграфи, текстово виокремленні подяки, авторські передмови і післямови, передмови і післямови наукових редакторів або відомих науковців у галузі дослідження автора, тобто вона є макрожанром.

Значний текстовий обсяг монографій зумовлює складність їх смислової та формальної структури. З погляду прагмалінгвістики, створення і рецепція такого значного за тематичним і текстовим обсягом жанру як монографія є сукупністю комунікативних актів, що відбуваються у контексті цілого твору, а з погляду лінгвістики тексту монографія – це складний конгломерат макро- і мікротекстів [1]. Відповідно, важливою жанрорелевантною ознакою монографії є формальне структурування, часто з декількох ієрархічних рівнів, необхідне для ефективного сприйняття її громіздкого тексту.

Разом з тим монографія є жанром, який допускає більшу суб'єктивність і вільність викладу, відносну м'якість конвенцій оформлення, які нежорстко регламентують її побудову. Цікаво, що монографія зберігає певний історично трансформований зв'язок з жанровим архетипом наукової комунікації – листами, якими колись науковці обмінювались для презентації і поширення своїх ідей та здобутків. Цей зв'язок з науково-епістолярним стилем найпомітніший в авторських передмовах, де адресант досить вільно розпочинає бесіду-діалог з читачем, залучає особистісну інформацію, розповідає про процес створення монографії та ін., наприклад: *This book makes a new appearance in the colours of the University of Michigan Press following a relatively short, but agreeably visible, life in Chris Candlin's Applied Linguistics and Language studies series with*

Longman. ...The fact that the book has been taken up by another publisher, of course, also shows the influence of wider interests in publishing and how individual editors can make a difference. As I said, a mysterious place to be [9].

Моноадресантні монографії (характерні для гуманітарних наук), вільніші і найменш регламентовані у вираженні суб'єктивних поглядів і оцінок та композиційних і лексико-стилістичних особливостей. Це певною мірою пов'язано із значним обсягом текстів цього жанру, який відкриває широкий простір для текстової варіативності і утвердження авторського "я" [6].

Поліадресантні монографії, написані групою співавторів, передусім характерні для природничих наук, хоча останнім часом в англomовній гуманітарній науці можна спостерігати помітне зростання їх кількості (що відбиває загальну тенденцію до "колективізації" наукових досліджень в сучасну епоху прискорення процесів добування нового знання). Такі колективні монографії вирізняються більшою формальністю загальної побудови та словесного вираження, яка, очевидна, покликана підтримати тематичну та структурну єдність тексту і згладити індивідуально-стилістичні особливості.

Видається, що монографія, порівняно з іншими нуклеарними жанрами наукової комунікації, відчула найменше змін у процесі свого історичного розвитку. Свідченням того є і незмінність паперового субстрату цього жанру, відсутність її "легітимних" електронно-текстових аналогів (скановані копії монографій, що з'являються в Інтернеті, не є такими). Однак протягом останнього десятиліття в академічних англomовних колах, особливо гуманітарних, відбуваються інтенсивні дискусії щодо майбутнього жанру монографії, яка вимагає для своїх конкретних реалізацій значних підготовчих (від авторів), фінансових (з боку видавництва і бібліотек) та рецептивних (з боку читачів) зусиль, не зовсім сумісних зі швидким темпом розвитку сучасного суспільства. Приміром, було запропоновано модифікувати жанрово-зумовлену структуру монографії, надавши їй електронного формату вебсайту-енциклопедії, насиченої гіпертекстовими посиланнями [12]. Такі монографії-енциклопедії можуть містити багато додаткового матеріалу (наприклад, дотичні до неї за тематикою праці або рецензії) та, імовірно, будуть створюватись у співавторстві, оскільки підтримання таких сайтів є складним. Проте проект "нової" монографії поки ще існує лише уможливлено, на відміну від "статті майбутнього", яка втілюється з різним рівнем ампліфікації доданих характеристик у журналах відкритого доступу. Практичній імплементації монографії-сайту протистоїть запровадження електронних книг, які знижують витрати на продукування паперових версій та уможливають швидше і легше розповсюдження монографій. Тому на даний час монографія усе ж залишається "золотим стандартом" гуманітарних досліджень, попри деяку критику і спроби перегляду її жанрових характеристик.

На відміну від монографії, яку можна вважати "високостатусним" жанром, ще один жанр первинно-формальної комунікації – **дисертація** (*dissertation, thesis*) – слугує передусім кваліфікаційним цілям. В сучасній англomовній науці існують два види дисертацій – на здобуття ступенів магістра і доктора філософії.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії є важливим складником освітнього процесу на докторському рівні, метою якого є підготовка до керування великими науковими проектами, розвиток здатності до індивідуальної наукової роботи, логічного мислення та навиків ефективного письмового спілкування у науковій сфері [14]. Комплексом комунікативних цілей жанру дисертації є як трансляція і валідація продукованого здобувачем нового знання, так і підвищення його соціального статусу, авторитету, здобуття вченого ступеня, завоювання свого місця під "науковим сонцем" [2], що зумовлює деяку специфіку лінгвістичних ознак цього жанру.

Риторико-сміслова організація текстів дисертацій тяжіє до відтворення класичного формату наукової статті "вступ-методи-результати-обговорення-висновки" з деякими

варіаціями, детермінованими комплексом комунікативних цілей, значним обсягом тексту та впливом дисциплінарних конвенцій. Для дисертацій характерні складні політематичні і полісекційні огляди літератури з різноманітними комбінаціями функціонально-сміслових одиниць, покликані окреслити концептуальні засади дослідження [10]. Аналіз цитування у дисертаціях показує, що формально-мовні ознаки цих текстів є результатом компромісу між сталими комунікативними практиками у науковій галузі, наявними конвенціями жанру дисертації та жанровими очікуваннями, з одного боку, та позиціонуванням адресанта стосовно своєї академічної спільноти, з другого [14].

Риторичну своєрідність жанру дисертації зумовлює передусім її кваліфікаційний характер, прагнення справити належне враження, що виявляє себе кризь справжню або удавану авторитетність викладу як одну з функціональних домінант цього комунікативного формату [2, с. 4].

Авторитетність і певна асертивність викладу у текстах дисертацій збалансовані дотриманням провідних канонів мовно-дискурсивної поведінки у сфері наукових інтересів здобувача і створенням його іміджу як гідного члена спільноти, на місце в якій він претендує. Відповідно, для дискурсу текстів дисертацій притаманне діалектичне поєднання наукової об'єктивності, безпристрасності, "безособовості" (пасивні конструкції, безособові речення, академічне *we*) з акцентуванням власної особистості та наукових досягнень (автопосилання, вживання "я"-перспективи, словосполучень, що безпосередньо вказують на автора дисертації та його роботу) [2]. Особливо слід відзначити епізодичне інкорпорування у тексти макрожанру дисертації оригінальних мовнориторичних прийомів та жанрових елементів, притаманних більш "ліберальним" жанрам – нестандартним зачинам текстів (наприклад, у вигляді особистої історії вибору тематики дисертаційного дослідження), епіграфам та довгим подякам, маркованими емоційною експресією та іноді гумором або іронією, наприклад: *Many other people have helped me weather the emotional storms and stress of graduate school, some of whom deserve special mention. ...Thanks to the wonderful Simpson clan far and near for their constant support of my efforts, especially all the Ohio folks who provided a refuge for me in their homes at holidays or whenever I needed an escape* (цит. за [13]).

На даний час жанр дисертації функціонує безальтернативно, виконуючи важливу суспільну роль підготовки наукових кадрів. Тим не менше у природничих науках поширюється думка про те, що ефективність докторських дисертацій була б більшою, якби їх готували як компіляції низки опублікованих статей [8, с. 371], тобто тим самим визнається пріоритетне значення статті у сучасному жанровому ландшафті англомовної науки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зафіксувати такі провідні тенденції в існуванні жанрів первинної англомовної наукової комунікації:

- стаття абсолютно домінує у жанросфері сучасної науки. Існує тенденція до її трактування як основи чи складового елемента жанрів дисертації або монографії. Монографія зберігає свій престижний статус у гуманітарних науках, який, проте, піддають критиці або проблематизують. Жанр дисертації зберігає свою позицію;

- відбувається інтенсивний розвиток електронних жанрових різновидів наукової статті та монографії, який значно розширює їх продуктивні і рецептивні можливості та дозволяє унаочнено-інтерактивно показувати їх важливі жанрорелевантні аспекти – зміст, структуру та науковий контекст;

- вже можна окреслити та концептуалізувати напрям еволюції первинних наукових жанрів, яка спрямовується від традиційних, *оригінальних* форматів (наприклад, паперової статті) через утворення *гібридних* жанрових різновидів (електронних варіантів статей з деякими додатковими можливостями) до *жанрів-медіумів* (від англ. *medium* – середовище), або *футур-жанрів*, які трансформувалися з засобів і інструментів наукової комунікації у спільні відкриті комунікативні простори.

У плані подальших досліджень **перспективним** слід вважати аналіз мовностилістичних змін у текстах первинних англомовних наукових жанрів, що можуть відбуватися під впливом електронного каналу комунікації.

Література

1. Аликаев Р. С. Жанрово-стилистический архетип научной речи и его вариации / Р. С. Аликаев, М. Р. Аликаева // Известия Кабардино-Балкарского гос. ун-та. – Нальчик, 2010. – № 1. – С. 127–139.
2. Болдырева А. А. Категория авторитетности в научном дискурсе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Болдырева А. А. – Воронеж, 2006. – 19 с.
3. Ільченко О. М. Про жанрову варіативність англомовної наукової статті / О. М. Ільченко // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.]. – К. : Логос, 1999. – С. 125–131.
4. Кім Л. М. Лінгвістична інтерпретація структури та семантики тексту наукової статті (на матеріалі французьких медичних журналів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Кім Л. М. – К., 1993. – 22 с.
5. Коммуникация в современной науке : [сб. переводов] / под ред. Э. М. Мирского и В. Н. Садовского. – М. : Прогресс, 1976. – 438 с.
6. Наер В. Л. Прагматика научных текстов (вербальный и невербальный аспекты) / В. Л. Наер // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты : [сб. науч. тр. / ред. М. Я. Цвиллинг]. – М. : Наука, 1985. – С. 14–25.
7. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [моногр.] / Т. В. Яхонтова. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
8. Dong Y. R. Non-native speaker graduate students' thesis / dissertation writing in science: Self-reports by students and their advisors from two US institutions / Y. R. Dong // English for Specific Purposes. – 1998. – № 17. – P. 369–390.
9. Hyland K. Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing / K. Hyland. – Ann Arbor : The Univ. of Michigan Press, 2004. – 216 p.
10. Kwan B S. C. The schematic structure of literature reviews in doctoral theses of applied linguistics / B S. C. Kwan // Journal of English for Academic Purposes. – 2006. – № 25. – P. 30–55.
11. Montgomery S. L. The Scientific Voice / S. L. Montgomery. – New York : The Guilford Press, 1996. – 459 p.
12. Steele C. Scholarly monograph publishing in the 21st century: The future more than ever should be an open book [Electronic resource] / C. Steele / The Journal of Electronic Publishing. – 2008. – Vol. 11. – № 2. – Spring. – Access via : <http://quod.lib.umich.edu/jjep/3336451.0011.201?rgn=main;view=fulltext>.
13. Swales J. M. English in Today's Research World: A Writing Guide / J. M. Swales, C. B. Feak. – Ann Arbor : The Univ. of Michigan Press, 2000. – 294 p.
14. Thompson P. Points of focus and position: Intertextual reference in PhD theses / P. Thompson // Journal of English for Academic Purposes. – 2005. – № 4. – P. 307–323.